

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΘΑΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΕΤΟΣ Α΄.-ΤΟΜΟΣ Α΄.

(Ὅτι ἐστὶ περὶ τοῦ ἂν βελτιώτερος ἄνθρωπος
βουλεύσασθαι ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οὐκ ἐστίν. (Πλάτ. Θεαίτητος.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1879

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΞΗ.

Ἡ ἔλλειψις περιοδικοῦ συγγράμματος, πραγματευομένου ἰδίᾳ περὶ παιδαγωγικῶν ἀντικειμένων, κατέστη ἀπὸ τινος χρόνου λίαν ἐπαισθητή. Ἡ ἠθικὴ κατάπτωσις τοῦ ἔθνους, ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὀρθῆς μὲν κατ' οἶκον ἀγωγῆς, πλημμελοῦς δ' ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας, παρεκίνησέ τινας τῶν φρονίμων καὶ φιλοπατρίδων ἀνδρῶν ἵνα ὑψώσωσι φωνὴν ὑπὲρ τῆς τοῦ ἔθνους διαπαιδαγωγήσεως. Τὴν φωνὴν ταύτην ἀνέλαβον νὰ ἐντείνωσι τὸ ρώτερον οἱ τὸν *Διδασκαλικὸν ἐν Ἀθήναις Σύλλογον* ἀπαρτίζοντες, οὐ μόνον συζητοῦντες περὶ διαφόρων παιδαγωγικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ καὶ δημοσιεύοντες ἐν ἰδίῳ περιοδικῷ συγγράμματι τὰς παιδαγωγικὰς αὐτῶν θεωρίας.

Προσκληθέντες ὅπως μετὰσχωμεν καὶ ἡμεῖς τῆς ἐκδόσεως τοῦ παιδαγωγικοῦ τούτου περιοδικοῦ συγγράμματος, ὅπερ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος, ἦτοι τοῦ ἐπιφανεστάτου ἀπάντων τῶν αἰῶνων φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ, ἀνελάθομεν ἀσμένως τὴν καταχώρισιν διαφόρων παιδαγωγικῶν πραγματειῶν, ἀμεσον ἢ ἔμμεσον σχέσιν ἔχουσῶν πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον διὰ τοῦ περιοδικοῦ τούτου σκοπὸν (1). Τὰς ἐν ταῖς πραγματεῖαις ἡμῶν παιδαγωγικὰς

(1) Μέχρι τοῦδε ἕνεκα ἐλλείψεως ἰδίου παιδαγωγικοῦ περιοδικοῦ ἐδημοσιεύομεν τὰς ἡμετέρας παιδαγωγικὰς πραγματείας ἐν διαφόροις περιοδικοῖς συγγράμμασιν, ὅσον ἐν τῷ ὑφ' ἡμῶν καὶ τῶν κκ. Κοντογόρου καὶ Καλογερά ἐκδιδομένῳ «Εὐαγγελικῷ Κήρυκι», ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν», τῷ «Ἀθηναίῳ», τῷ «Παρνασσῷ», τῷ «Σωτήρι» καὶ τῷ «Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ», ἐν οἷς ἠψάμεθα τῶν ἐξῆς παιδαγωγικῶν ἀντικειμένων· 1) Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἠθικῆς καταστάσεως καὶ τῶν ταύτης αἰτιῶν· 2) Περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀξίας τῆς ἀγωγῆς· 3) Περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ διδασκάλου· 4) Περὶ τῶν καθηκόντων τῆς μητρὸς· 5) Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἀγωγῆς· 6) Περὶ τῶν προσόντων τοῦ παιδαγωγοῦ· 7) Περὶ παιδαγωγικοῦ τύπου· 8) Περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀγωγῆς καὶ τῶν μερῶν αὐτῆς καθόλου· 9) Περὶ τῆς μητρὸς ὡς πρώτης τροφῆς τοῦ παιδός· 10) Περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ τριπλοῦ προσορισμοῦ τῆς γυναικὸς, ὡς συζύγου, μητρὸς καὶ οἰκοδεσποίνης· 11) Περὶ τοῦ ἀναγκαίου, τοῦ δυνατοῦ, τοῦ δικαίωματος καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς· 12) Περὶ τοῦ οἴκου καὶ τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ ἀξίας· 13) Περὶ τῶν προσόντων τῶν μελλονύμφων νεανίδων· 14) Περὶ ἐκλογῆς συζύγου· 15) Περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ τέκνου πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ· 16) Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ σχολείου· 17) Περὶ παιδαγωγικῆς κληρονομίας· 18) Περὶ ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως· 19) Περὶ σωματικῆς ὑγείας· 20) Περὶ ὀργήσεως καθόλου καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν· 21) Περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος γένους καὶ τῶν ἐντεῦθεν συνεπειῶν· 22) Περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τοῦ φραγκικοῦ χοροῦ· 23) Περὶ τῶν μύθων καὶ τῆς παιδαγωγικῆς αὐτῶν ἀξίας· 24) Περὶ παιδαγωγικῆς· 25) Περὶ γυμναστικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ὡς μέσου παιδαγωγικοῦ θεωρουμένης· 26) Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Φροιδέλου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν νηπιαγωγείων· 27) Περὶ τῆς ἠθοποιου δυν-

θεωρίας οὐδὲως διστάζομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀντλοῦμεν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ πολυχέυμονος παιδαγωγικοῦ κρατῆρος τῶν Γερμανῶν, ἐξ οὗ ἀντλοῦσι καὶ τὰ λοιπὰ τῆς γῆς ἔθνη, τὰ εἰς τὸν πολιτισμὸν προαγόμενα.

Ἀρχόμεθα λοιπὸν νῦν τῆς δημοσιεύσεως τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση, ὅστις ὡς ἄλλος Πλάτων κατέβαλε τὰς βάσεις τοῦ νεωτέρου παιδαγωγικοῦ συστήματος.

Ὅτε κατὰ τὸ τέλος τῆς 18ης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 19ης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ὁ περικλεῆς Γερμανὸς Ἐρρίκος ὁ Πεσταλότσης (Joh. Heinrich Pestalozzi) κατείδε τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν καὶ τὴν ἀθλιότητα τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ καὶ ὁμοφύλων Ἑλβετῶν, τοσοῦτο συνετρίβη τὴν καρδίαν καὶ τοσαύτην συνησθάνθη πρὸς αὐτοὺς συμπάθειαν καὶ ἀγάπην, ὥστε, ἀφείσασαν ἄλλην μέριμναν καὶ φροντίδα, διελογίζετο μόνον περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς τε πηγῆς καὶ τῶν μέσων τῆς θεραπείας τῶν τοῦ λαοῦ δυστυχημάτων. Μετὰ πολλὰς καὶ διαφόρους ἐρεῦνας ἀνεκάλυψεν ὁ φιλανθρωπώτατος ἀνὴρ ὅτι ἡ ἀληθὴς πηγὴ τῆς τοῦ λαοῦ κακοδαιμονίας ἀπέρρεεν ἐκ τῆς κακῆς αὐτοῦ ἀγωγῆς καὶ παιδείας. «Ἰδὼν, λέγει, τὴν τοῦ λαοῦ παιδείαν ὡς ἀπέραντόν » τι ἔλος, ἐκτεινόμενον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου· περιώδευσα μετὰ καρτερίας » τὸν βόρβορον αὐτοῦ ἕως οὗ τέλος ἀνεκάλυψα τὴν πηγὴν τοῦ ὕδατος, εὔρον » τὴν αἰτίαν τῆς τούτου ἐμφράξεως καὶ ἐμάντευσα τὸ σημεῖον, ἐφ' οὗ ἰστάμενος ἠδυνάμην νὰ ἐξοχετεύσω τὸ διεφθαρμένον ὕδωρ.»

Κατανοήσας λοιπὸν ὅτι ἡ ἀληθὴς τοῦ λαοῦ κακοδαιμονία ἐνέκειτο ἐν τῇ κακῇ αὐτοῦ ἀγωγῇ καὶ παιδείᾳ, ἔσπευσεν εὐθύς νὰ ἰδρύσῃ ἐν Neuhof σχολεῖον πρὸς μόρφωσιν τῶν τοῦ πτωχικοῦ λαοῦ τέκνων. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ ἐν Neuhof διδασκαλία συνετέλεσεν εἰς πρόςκτησιν ὀλίγων μόνον παιδαγωγικῶν ἀρχῶν, ὡς ὄντος τοῦ ἐνταῦθα σχολείου μᾶλλον βιομηχανικοῦ ἢ ἐκπαιδευτικοῦ, αἱ ἀρχαὶ ὅμως αὗται ἦσαν ἀρκεταὶ εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσωσι καὶ παρορμήσωσι τὸν Πεσταλότσην πρὸς ἐξακολουθήσασιν τῆς περὶ τῶν παιδαγωγικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀρχῶν ἐρεῦνης. Ὅθεν ὑπερπηδήσας πλείστας δυσκολίας καὶ προσκλήματα συνήγαγεν ἐν Stanz πλεῖστα ἀπορφανισθέντα παιδιά, ὧν ἐγένετο διδάσκαλος

νάμειος τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθημάτων· 28) Περὶ μουσικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὡς μέσου παιδαγωγικοῦ θεωρουμένης· 29) Περὶ ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀγωγῆς· 30) Περὶ τῆς ἀπλότητος καὶ ἀρελείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· 31) Περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ χαρακτῆρος Λουίζης, τῆς γυναικὸς Γουλιέλμου τοῦ Γ', βασιλέως τῆς Πρωσσίας· 32) Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν παιδαγωγικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πεσταλότση. Τῆς πραγματείας ταύτης (δημοσιευθεῖσης ἐν «Παρνασσῶ» τ. μ. Α' σελ. 342) συνέχεια καὶ συμπλήρωμα εἶναι ἡ νῦν ἐνταῦθα δημοσιευομένη, ἥτις ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ Παρνασσῶ τῇ 40 Μαρτίου τοῦ 1878.

καὶ παιδαγωγός. «Αἱ δυνάμεις τῶν παιδῶν τούτων, λέγει ὁ Πεσταλότσης, ἠδὲν εἶχον διαστραφῆ ὑπὸ τῆς πλημμελοῦς, τοῦ τε οἴκου καὶ τοῦ σχολείου ἠάγωγῆς· τούτου ἕνεκα ἀνεπτύχθησαν ταχύτερον. Ἰὰ παιδιά ἀπέβησαν οἴονοι ἄλλη τις γενεά. Ἐν αὐτοῖς κατεῖδον τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τὰς ποικίλας αὐτῆς ιδιότητας.» Ἐν τοῖς παιδίοις καὶ παρὰ τοῖς παιδίοις τούτοις κατέμαθεν ὁ Πεσταλότσης τὴν φυσικὴν σχέτιν, ἐν ἣ πρέπει νὰ εὑρίσκηται ἡ πραγματογνωσία πρὸς τὴν γραμματογνωσίαν· παρ' αὐτοῖς κατενόησε πόσην βλάβην δύναται νὰ προξενήσῃ ἡ ἀπλῆ γραμματογνωσία ἢτοι ἡ ἀπλῆ εἰς τὸ γράμμα προσκόλλησις, ἣτις, στερουμένη βάσεως, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πάταγος ἀέρος· παρ' αὐτοῖς τέλος τοῖς παιδίοις ἐδιδάχθη τὸ δυνατόν τῆς θεμελιώσεως τῆς σχολικῆς διδασκαλίας ἐπὶ βάσεων ψυχολογικῶν.

Κατόπιν μεταβὰς εἰς Burgdorf ἐπειράθη ἐνταῦθα τὸ πρῶτον νὰ δοκιμάσῃ τὴν δύναμιν τῆς διδακτικῆς τέχνης. «Ἐνταῦθα ἐκόκκυζον, γράφει ὁ Πεσταλότσης, τὸ ἀλφάβητάριόν μου ἀπὸ πρωῆς μέχρι ἑσπέρας καὶ ἐξηκολούθουν ἄνευ σχεδίου, ἐπὶ ἐμπειρικῆς ὁδοῦ βασιζόμενος, τὴν διδασκαλίαν, ἣν ἐν Stanz ἠναγκάσθην νὰ διακόψω. Συνέταττον ἀκαταπαύστως βιβλία, ἠπλήρη συλλαβῶν καὶ ἀριθμῶν, καὶ ἐσπούδαζον νὰ φέρω εἰς ἐνότητά τὰς ἀρχὰς τοῦ συλλαβισμού καὶ τῆς ἀριθμῆσεως, δίδων εἰς αὐτὰς τοιαύτην ψυχολογικὴν μορφήν, οἷα ἠδύνατο νὰ προαγάγῃ ταχέως καὶ ἀσφαλῶς τὸν παιῶδα ἀπὸ τῆς πρώτης βαθμίδος εἰς τὴν δευτέραν καὶ ἀπὸ τῆς δευτέρας εἰς τὴν τρίτην καὶ οὕτως ἐφεξῆς, μηδενὸς χάσματος ἐν τῷ μέσῳ ἀφιεμένου. Ἄλλ' ὅμως πρὸ τῆς γραφῆς τῶν γραμμάτων, ἅπερ ἐν Stanz ἐγύμναζον τοὺς παιῶδας νὰ γράφωσι διὰ γραφιδίου, εἰσῆγαγον τὴν γραφὴν γραμμῶν, εὐθειῶν, γωνιῶν, τετραγώνων, τόξων κτλ. Ἰκ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ἡ ἔννοια περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς συντάξεως ἀλφάβηταρίου τῆς παρατηρήσεως (ABC der Anschauung), μεθ' οὗ παρίστατό μοι, καὶ εἰσέτι ἀσαφῶς, ὀλόκληρον σύστημα διδασκαλίας. Παρῆλθε πᾶν καὶ χρόνος μέχρι οὗ τοῦτο παραστῆ σαφές ἐν τῇ συνειδήσει μου. Εἶναι ἠπερίεργον ὅτι τὴν πρώτην ἀπόπειραν πρὸς ἀναγωγὴν τῶν μέσων τῆς διδασκαλίας εἰς τὰ πρῶτα αὐτῆς στοιχεῖα εἶχον τολμήσει πρὸ πολλοῦ. Ἄλλ' εἰ καὶ εἰσέτι δὲν ἐγίνωσκον, ἢ τοῦλάχιστον ἐγίνωσκον λίαν ἀσαφῶς, τὸν ἠεσωτερικὸν σύνδεσμον, ἀλλ' ὅμως ἠσθανόμην ὅτι πάντοτε ἔβαινον πρὸς τὰ ἠπρόσω καὶ ἔβαινον σταθερῶς.»—Οὕτω λοιπὸν ἀφίκετο κατὰ μικρὸν ὁ Πεσταλότσης εἰς τὴν γνῶσιν τῆς οὐσίας τῆς διδασκαλίας, ἣτις κατ' αὐτὸν οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἡ τέχνη τοῦ βοηθεῖν τῇ φύσει ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς ἀναπτύξει· ἡ δὲ τέχνη αὕτη ἠρσίδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἠρμονίας τῶν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς ἐμποιητέων ἐντυπώσεων, μετὰ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δι-

νάμεων αὐτοῦ. «Ἡ ἔρευνα τῆς μεταξὺ τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῶν ἀναπτυκτέων
 »δυνάμεων ὑπαρχούσης σχέσεως εἶναι, λέγει ὁ Πεσταλότσης, ἡ ἀπλῆ καὶ μό-
 »νη ὁδός, ἡ ἄγουσα εἰς ἴδρυσιν σχολείων καὶ σύνταξιν διδακτικῶν βιβλίων,
 »ἰκανοποιούντων τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτῆς. Ἐν τῇ συντά-
 »ξει τοιούτων βιβλίων κατενόησα εὐθὺς ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ διαιρέσῃ τις τὰ
 »μέρη πάσης διδασκαλίας κατὰ τὸν βαθμὸν τῶν προαγομένων δυνάμεων
 »τοῦ παιδός, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι τῆς διδασκαλίας νὰ ὀρίσῃ ἀκριβῶς τι
 »ἐκ τῶν μερῶν τούτων ἀρμόζει εἰς ἐκάστην περιόδον τῆς παιδικῆς ἡλικίας
 »ἵνα ὁ παῖς ἐνθεν μὲν μὴ στερηθῇ μηδενός, οὔπερ τυγχάνει ἐπιδεκτικός, ἐν-
 »θεν δὲ μὴ ἐπιβαρυνθῇ δι' οὐδενός, οὔπερ δὲν εἶναι ἐπιδεκτικός. Ἐβεβαιώ-
 »θην ἀκριβῶς ὅτι ὁ παῖς πρέπει νὰ προαχθῇ εἰς τὴν θέαν καὶ ὀνομασίαν τῶν
 »ἀντικειμένων πρὶν ἢ μάθῃ νὰ ἀναγινώσκῃ ἢ καὶ νὰ συλλαβίζῃ. Ἐὰν τὰ παιδιά
 »ἐν τῇ πρωιμωτάτῃ αὐτῶν ἡλικίᾳ ἔχουσι χρεῖαν ψυχολογικῆς τινοῦς ὀδηγίας
 »πρὸς λογικὴν παρατήρησιν πάντων τῶν ἀντικειμένων. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη
 »τις ὀδηγία καὶ διεύθυνσις ἄνευ τῆς συνεργίας τῆς τέχνης εἶναι ἀκατανόη-
 »τος, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ περιέλθω εἰς τὴν ἔννοιαν παρατηρητικῶν βι-
 »βλίων, ἅτινα, προηγούμενα τῶν ἀλφαβηταρίων, δύνανται νὰ παραστήσωσι διὰ
 »πιστῶν εἰκόνων σαφεστέρας τὰς τῶν ἀντικειμένων ἐννοίας, ἃς σπουδάζει
 »τις νὰ παραστήσῃ διὰ τῆς γλώσσης.»

Οὕτω λοιπὸν χωρὶν ὁ Πεσταλότσης ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς αὐτοῦ ἐνεργείαις ἀνεκάλυψεν ἴδιον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, στηριζόμενον ἐπὶ ἀρχῶν ψυχολογικῶν. Τὸ ἐκπαιδευτικὸν τοῦτο σύστημα, ἐφαρμοσθὲν καθ' ὅλοκληρίαν ἐν τῷ ἐν Νυρνδον ὁμωνύμῳ ἐκπαιδευτηρίῳ, εἰς ὃ πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης συνέρρεον πλεῖστοι νέοι καὶ γέροντες, οἱ μὲν παιδεύσεως γλιχόμενοι, οἱ δὲ ἐπιθυμοῦντες νὰ μάθωσι τὴν θαυμασίαν τοῦ Πεσταλότση διδακτικὴν μέθοδον, παρήγαγε καρποὺς ἀγλαωτάτους.

Τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα τοῦ Πεσταλότση στηρίζεται ἐπὶ παιδαγωγικῶν θεωριῶν, ὧν αἱ μὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν καθ' ὅλου ἀγωγὴν, αἱ δὲ ἰδίως εἰς τὴν διδασκαλίαν. Τὰς παιδαγωγικὰς ταύτας θεωρίας, καὶ περ μὴ συστηματικῶς ἐκτεθείσας ὑπὸ τοῦ Πεσταλότση, θέλομεν πειραθῆ νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ὡς οἶόν τε συστηματικῶς, ἐξάγοντες αὐτὰς ἐκ τῶν διαφόρων αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἐπιγραφομένου, πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ τέκνα αὐτῆς (Wie Gertrud ihre Kinder lehrt).

Α'.

ΛΙ ΠΕΡΙ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΑΡΧΑΙ.

Λί περὶ ἀγωγῆς καθόλου ἀρχαί τοῦ Πεσταλότση, οὐδόλως διαφέρουσαι.

κατ' οὐσίαν τῶν ἀρχῶν ἐκείνων, ἅς ἐξεπροσώπει ἢ τῶν χρόνων ἐκείνων φυσική παιδαγωγική, συγκεφαλαιοῦνται ἐν τοῖς ἐξῆς.

α') Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆς δὲν ἐπινοοῦνται, ἀλλ' ἀναζητοῦνται. Ἀναζητούμεναι δὲ εὐρίσκονται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις κατ' οὐσίαν μένει πάντοτε ἡ αὐτὴ ἀμετάβλητος καὶ αἰώνιος.

β') Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἔγκειται ζωηρὰ τις τάσις καὶ ἑρμὴ πρὸς ἀνάπτυξιν· ἄρα ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἀναπτύξεως ἐπιδεκτικός. Ὁργανικοῦ δὲ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διοργάνωσις, ἀρχὴν ἔχουσα, οὐχὶ ὅμως καὶ τέλος.

γ') Ἐπειδὴ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐσωτερικὴ διοργάνωσις, ἔπεται ὅτι ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγή σκοπὸν ἐπιδιώκει τὸν ἀνθρωπισμὸν (humanitatem)· τούτου ἕνεκα καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς, τό τε ἀρνητικὸν καὶ τὸ θετικόν, ἀναφέρεται εἰς τε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπιπρυσθούτων κωλυμάτων, καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μέσων, τῶν συντελούντων εἰς τὴν ἐλευθέραν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνάπτυξιν. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἀπῆτει ὁ Πεσταλότσης ὕψως ἀνατρέφεται ὁ ἀνθρώπος φυσικῶς. Ἡ φυσικὴ ὅμως αὕτη τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγή διαφέρει τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἀγωγῆς, ἣν ἀπῆτει ὁ ἕτερος τῆς Ἑλβετίας παιδαγωγός, ὁ περίφημος Ῥουσσῶς. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἔγκειται ἐν τῇ διαφόρῳ ἐννοίᾳ, ἣν ἑκάτερος τῶν παιδαγωγῶν ἀπέδιδεν εἰς τὴν λέξιν φυσικόν. Καὶ ὁ μὲν Ῥουσσῶς ἀποκαλεῖ φυσικόν πᾶν ὅπερ εἶναι ξένον καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ πολιτισμοῦ ἐπιδράσεως καὶ εὐρίσκεται καθαρὸν καὶ ἀμιγῆς παρὰ τοῖς ἀγρίοις λαοῖς, ὧν δὲν ἀπτεται τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ· ὁ δὲ Πεσταλότσης, ὀρθότερον φρονῶν, ἐννοεῖ ἐν τῇ λέξει φυσικόν ἐκεῖνο, ὅπερ δὲν ἀπάδει πρὸς τὰς ἀρχικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, ἐπομένως ἐκεῖνο, ὅπερ ἔπρεπε μὲν νὰ ᾖναι, δὲν εἶναι ὅμως εἰσέτι. Κατὰ ταῦτα κατὰ μὲν τὸν Ῥουσσῶ τὸ τέρμα τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς κεῖται ἔμπροσθεν, κατὰ δὲ τὸν Πεσταλότσην ὀπισθεν, ἥτοι ὁ μὲν Ῥουσσῶς ἀπαιτεῖ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν ἀκατέργαστον ἐκείνην μορφήν, ἣν τὸ πρῶτον εἶχεν· ὁ δὲ Πεσταλότσης ἀπαιτεῖ νὰ λάβῃ ὁ ἀνθρώπος τὴν ἐπεξεργασμένην ἐκείνην μορφήν, ἥς φύσει εἶναι ἐπιδεκτικός καὶ ἥς ἡ τελειότης κεῖται ἐν τῷ μέλλοντι.

δ') Ἡ θετικὴ ἐνέργεια τῆς ἀγωγῆς ἔγκειται ἐν τῇ διεγέρσει τῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τούτου ἕνεκα καὶ ἡ τῆς ἀγωγῆς ἐπιστήμη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ περὶ τῆς διεργέσεως ταύτης θεωρία.

ε') Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου ἀρχεται μετὰ τῶν αἰσθημάτων, ἥτοι μετὰ τῶν παθημάτων τῆς ψυχῆς, τῶν πηγαζόντων ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ἐπιδράσεως τῶν ἀντικειμένων· ὁ δὲ ὕψιστος βαθμὸς τῆς ἀναπτύ-

ξεως τοῦ ἀνθρώπου, πνευματικῶς μὲν θεωρουμένου εἶναι ἡ λογικότης, πρακτικῶς δὲ, ἡ αὐτεξουσιότης.

ς') Τὸ μέσον πρὸς προαγωγὴν καὶ διατήρησιν τῆς αὐτεξουσιότητος, ἦτοι τοῦ αὐτοδιορισμοῦ, εἶναι ἡ αὐτενέργεια. Τούτου ἕνεκα ἅπασα ἡ ἐνέργεια τῆς ἀγωγῆς εἰς οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ἀναφέρηται ἢ εἰς τὴν διέργεσιν τῆς αὐτενεργείας, ἦτοι τῆς ἔσωθεν ἐλευθέρως καὶ ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Β'.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΑΡΧΑΙ.

Αἱ περὶ διδασκαλίας ἀρχαὶ τοῦ Πεσταλότση ἔχονται ἀπρὶξ τῶν περὶ ἀγωγῆς καθόλου ἀρχῶν ἢ μᾶλλον στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων. Τούτου ἕνεκα ἢ τε ἀγωγή καὶ ἡ διδασκαλία κατὰ Πεσταλότσην τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσιν. Ὡς ἡ ἀγωγή σκοπὸν προτίθεται τὴν αὐτενέργειαν ἦτοι τὴν διέργεσιν τῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς πρὸς αὐτανάπτυξιν, οὕτω καὶ ἡ διδασκαλία τὸν αὐτὸν σκοπὸν πρέπει νὰ ἐπιδιώκη, τουτέστι τὴν αὐτενέργειαν. «Ἡ διδασκαλία τῶν παιδῶν, λέγει ὁ Πεσταλότσης, πρέπει ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει νὰ ἦναι μᾶλλον μορφωτικὴ δυνάμεων ἢ πληρωτικὴ γνώσεων. Ἄνευ τῆς τηρήσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης οὐδὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἁρμονία μεταξὺ τῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς, καὶ ἄνευ τῆς ἁρμονίας ταύτης τὸ ἥμεντερον γένος ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἑαυτοῦ ἀναπτύξεως ἀποβαίνει οὐχὶ πλήρες πρῶτης καὶ δυνάμεως, ἀλλ' ἀσθενὲς καὶ ἐλσεινόν. Πᾶσα μάθησις τῆς νεότητος ἔστω αὐτενέργεια, ἐλευθέρως ἔσωθεν προαγωγῆ, ζῶσα ἀντλησις ἐξ ἑαυτοῦ». Ὡσαύτως, ὡς ἡ ἀγωγή στηρίζεται ἐπὶ βάσεως ψυχολογικῆς, οὕτω καὶ ἡ διδασκαλία κατὰ Πεσταλότσην ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως πρέπει νὰ ἐδράζηται. Διὸ, μνηστὴρ τοῦ Πεσταλότσης τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν ὁ Glaire, ἐπισκεψάμενος τὸ ἐν Burgdorf ἐκπαιδευτήριον αὐτοῦ καὶ λαβὼν γνῶσιν τῶν περὶ τὴν διδασκαλίαν καινοτομιῶν, ἠρώτησεν αὐτὸν γαλλιστὶ «Vous voulez donc mécaniser l' instruction ?» γράφει ὅτι, «ἂν mécaniser λέγων ὁ Glaire ἐνόει ὅτι ζητῶ νὰ στηρίξω τὰ μέσα καὶ τὴν πορείαν τῆς διδασκαλίας ἐπὶ ψυχολογικῶν νόμων καὶ νὰ καθυποβάλω ταύτην εἰς ψυχολογικὴν τινα τάξιν, ἐπέτυχεν θαυμασίως. Ἀληθῶς ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλικῆς μεθόδου μου οὐδεὶς ἕτερος εἶναι καὶ πρέπει νὰ ἦναι ἡ τέχνη τοῦ βοηθεῖν τὴν ὁρμὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἀνάπτυξιν, ἐρεῖν ἡδομένη ἐπὶ τῆς μεταξὺ τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῶν ἀναπτυχτέων τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων ὑπαρχούσης ἁρμονίας.»

Πᾶσα διδασκαλία πρέπει κατὰ Πεσταλότσην νὰ ἀρχῆται ἀπὸ τῆς θεωρίας ἢ παρατηρήσεως τῆς φύσεως (Anschauung der Natur). Οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὁ σπουδαιότερος τῆς πεσταλοτσειοῦ διδακτικῆς μεθόδου νόμος. Ἡ ἐξωτερικὴ ὁμῶς αὕτη παρατήρησις πρέπει κατὰ Πεσταλότσην νὰ γίνῃ συγχρόνως ἐσωτερικὴ, ἥτοι ἴδιον κτῆμα τῆς παιδικῆς φύσεως, συντελοῦν εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην πρὸ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀναγνώσεως πρέπει νὰ προβάλλωνται ἐνώπιον τῶν παιδικῶν αἰσθήσεων αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα ἢ αἱ εἰκόνες αὐτῶν ἵνα ἐκ τῆς τούτων ἀντιλήψεως δυνηθῇ ὁ παῖς νὰ σχηματίσῃ σαφεῖς αὐτῶν παραστάσεις καὶ ὀρθὰς ἐννοίας.

Τὰ πρὸ τῶν αἰσθήσεων τοῦ παιδὸς καθυποβαλλόμενα ἀντικείμενα πρὸς σχηματισμὸν σαφῶν καὶ καθαρῶν ἐννοιῶν πρέπει κατὰ Πεσταλότσην νὰ ἐξετάζωνται τριχῶς, ἥτοι 1) πῶς ταῦτα φαίνονται, ἥτοι ποία εἶναι ἡ μορφή ἢ τὸ σχῆμα αὐτῶν (Form)· 2) πόσα καὶ πόσων εἰδῶν εἶναι τὰ προβαλλόμενα ἀντικείμενα (Zahl), καὶ 3) πῶς ταῦτα καλοῦνται, ἥτοι πῶς ἕκαστον ἀντικείμενον διὰ φωνῆς ἢ λέξεως δύναται νὰ παρασταθῇ (Sprache). Ὅπως δυνηθῇ ὁμῶς ὁ παῖς νὰ ἀντιληφθῇ τῶν ἀντικειμένων τούτων ὡς τοιούτων πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν α') ν' ἀντιλαμβάνηται διαφορῶν κατὰ τὸ σχῆμα ἀντικειμένων καὶ νὰ παριστᾷ εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν αὐτῶν· β') νὰ διακρίνῃ τὰ ἀντικείμενα κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ νὰ παριστᾷ αὐτὰ ὡς ἐν ἢ ὡς πολλά· γ') νὰ διπλασιάζῃ διὰ τῆς γλώσσης καὶ οὕτω καθιστᾷ ἀνεξίτηλον τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ σχῆμα ἑκάστου ἀντικειμένου.—Κατὰ ταῦτα ἕκαστη γνῶσις πηγάζει ἐκ τριῶν στοιχειωδῶν δυνάμεων, ἀναφερομένων εἰς τὴν κατὰ σχῆμα, κατ' ἀριθμὸν καὶ κατ' ἤχον ἢ φωνὴν ἀντίληψιν τῶν ἀντικειμένων.—Σχῆμα λοιπὸν ἀριθμὸς καὶ γλῶσσα εἶναι τὰ τρία στοιχειώδη πάσης διδασκαλίας μέσα, ἐξ ὧν πηγάζουσι πάντα τὰ εἶδη τῆς διδασκαλίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ πρακτικῇ διδασκαλίᾳ προηγεῖται τῆς μὲν περὶ ἀριθμοῦ διδασκαλίας ἢ περὶ σχήματος, ταύτης δὲ ἢ περὶ γλώσσης, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ συντόμῳ ἐκθέσει τῶν τριῶν τούτων διδακτικῶν μέσων ταύτην τὴν τάξιν θέλομεν ἀκολουθήσει.

1. Η ΠΕΡΙ ΓΛΩΣΣΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ.

Ἡ περὶ γλώσσης διδασκαλία διαιρεῖται κατὰ Πεσταλότσην εἰς τρία μέρη, ἥτοι α') εἰς τὴν περὶ τονισμοῦ· β') τὴν περὶ λέξεων καὶ ὀνομάτων καὶ γ') τὴν ἰδίως περὶ γλώσσης διδασκαλίαν.

α') Ὡς πρὸς τὴν περὶ τονισμοῦ διδασκαλίαν ὁ παῖς πρέπει ν' ἀσκῆται κατὰ πρῶτον εἰς τὸ προφέρειν τὰ γράμματα, τὰς συλλαβὰς καὶ τὰς λέξεις ἀκούων

τὴν τονισμόν αὐτῶν παρὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῦ παιδαγωγοῦ. Εἶτα πρέπει νὰ προβάλλωνται ἐνώπιον τῶν παιδικῶν ὀφθαλμῶν οἱ τῶν γραμμάτων τύποι. Τὰ γράμματα δὲ ταῦτα πρέπει νὰ ἦναι κατ' ἀρχάς μεγάλα καὶ προσηρημένα ἐπὶ τεμαχίων στερεοῦ χάρτου· ἐπὶ τούτων δὲ ἀρχεται ἡ πρώτη ἀνάγνωσις, ἀναφερομένη πρῶτον μὲν εἰς τὴν τῶν φωνηέντων προφορὰν, εἶτα δὲ εἰς τὴν τῶν συλλαβῶν, τῶν ἀποτελουμένων ἐκ τῶν φωνηέντων, ἐχόντων προτεταγμένα ἢ ἐπιτεταγμένα σύμφωνα. Μετὰ ταῦτα παραδίδεται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παιδίου τὸ τοῦ συλλαβισμού καὶ τῆς ἀναγνώσεως βιβλίον. Ἡ ἀνάγνωσις μεγάλως διευκολύνεται διὰ τῆς μετὰ ῥυθμοῦ γινομένης προφορᾶς.

β') Ἡ περὶ λέξεων καὶ ὀνομάτων διδασκαλία ἐγκείται ἐν τῇ παραθέσει διαφόρων ὀνομάτων, ἀναφερομένων εἰς ἀντικείμενα τῆς ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ τῶν διαφορῶν τοῦ ἀνθρώπου σχέσεων ἢ ἐπαγγελμάτων. Αἱ λέξεις αὗται καὶ τὰ ὀνόματα, προβαλλόμενα μετὰ τὸν συλλαβισμόν, χρησιμεύουσιν οὐ μόνον πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑλικὸν τῆς μετὰ ταῦτα διδασκαλίας.

γ') Ἡ περὶ γλώσσης ἐν στενοτέρῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ διδασκαλία σκοπὸν προτίθεται ἵνα προαγάγῃ τὴν πνευματικὴν τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξιν, παραλλήλως βαίνουσαν τῇ σωματικῇ. Διὰ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ὁ παῖς πρέπει κατὰ μικρὸν νὰ προβῇ ἀπὸ τῆς ἀσαφοῦς καὶ σκοτεινῆς παραστάσεως τῶν ἀντικειμένων εἰς τὸν σχηματισμὸν σαφεστέρων καὶ καθαρωτέρων ἐννοιῶν. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἵνα αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις ἦναι συγχρόνως καὶ διανοητικαὶ ἀσκήσεις. Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις, αἱ συμπεριλαμβάνουσαι καὶ τὰς διανοητικὰς, δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς βαθμίδας. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ βαθμίδι ὁ παῖς ἀσκεῖται ἐπὶ ἀντικειμένων τῆς ἀμέσου ἐποπτείας, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς λέξεως καὶ ἐννοίας ἀνθρώτου. «Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ὁ παῖς προάγεται βηθηδὸν εἰς τὴν κατόπτευσιν καὶ γνῶσιν πάντων τῶν πρὸ τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ κειμένων τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων». Ἡ ἀσκῆσις αὕτη καὶ διδασκαλία κατὰ πρῶτον ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ πρέπει νὰ γίνηται κατὰ πρῶτον ὑπ' αὐτῆς τῆς μητρὸς, ὑπὲρ ἧς ἔγραψεν ὁ Πεσταλότσης «τὸ βιβλίον τῶν μητέρων» (Das Buch der Mütter). Ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ βαθμίδι τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ὁ παῖς ἐδηγεῖται εἰς τὴν ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ὅλης φύσεως ἐνεργειῶν καθ' ὅσον αὐταὶ δύνανται νὰ γνωσθῶσιν ὑπὸ τοῦ παιδός. Ἡ διδασκαλία τῶν τοιούτων γνώσεων ἀνήκει εἰς τὸ ἰδίως σχολεῖον, ὑπὲρ οὗ συνέγραψεν ὁ Πεσταλότσης τὸ σύγγραμμα, τὸ ἐπιγραφόμενον «φυσικὸς διδάσκαλος» (Natürlicher Schulmeister). Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ βαθμίδι τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ὁ παῖς εἰσάγεται εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἐσωτερικῆς συγγραφῆς τῶν τε λέξεων καὶ

ἐκφράσεων, ἃς οὗτος μεταχειρίζεται ἐν τῷ λόγῳ. Ἡ γραμματικὴ αὕτη ἔρευνα καὶ ἐξέτασις προσπορίζεται εἰς τὸν παῖδα τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἑαυτοῦ γλώσσης.

2. Η ΠΕΡΙ ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ.

Ἡ περὶ μορφῆς ἢ σχήματος διδασκαλία περιλαμβάνει α') τὴν τοῦ μετρεῖν τέχνην· β') τὴν ἰχνογραφίαν καὶ γ') τὴν γραφήν.

α') Τῆς τοῦ μετρεῖν διδασκαλίας προηγεῖται ἡ θεὰ ἀντικειμένων, διάφορα σχήματα ἔχόντων. Ἦτοι ὁ παῖς, πρὶν ἢ καταμάθῃ τοὺς εἰς τὴν μέτρησιν ἀναφερομένους κανόνας, πρέπει νὰ κατοπτεύσῃ διάφορα ἀντικείμενα, ἔχοντα διάφορα σχήματα, οἷον τριγωνικόν, τετραγωνικόν, στρογγύλον, ὠσειδῆς κτλ. ἢ ὄντα διαφόρου μεγέθους καὶ πυκνότητος, οἷον μικρὰ, μεγάλα, παχέα, λεπτά κτλ. Μετὰ τὴν τοιαύτην κατόπτεισιν ἔπεται ἡ τέχνη, ἡ ἀπλοποιούσα καὶ ἀκριβέστερον προσδιορίζουσα τοὺς κανόνας τῆς καταμετρήσεως διὰ τῆς ἀκριβοῦς διαιρέσεως πασῶν τῶν ἀνίσων ποσοτήτων, πρὸ τῶν αἰσθήσεων τοῦ παιδὸς παρασταθεισῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων σχημάτων τὸ τετράγωνον θεωρεῖ ὁ Πεσταλότσης ὡς δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θεμελιώδης βᾶσις ἐν τῇ τῆς μετρήσεως διδασκαλίᾳ· διότι ἐν τῷ τοῦ τετραγώνου σχήματι δύναται ὁ παῖς νὰ κατίδῃ ἐπαισθητότερον τὰ διάφορα μέρη τῆς μονάδος καὶ νὰ λάβῃ ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν κλασμάτων αὐτῆς, χωρῶντων τακτικῶς ἀπὸ τοῦ ὅλου εἰς τὰ μέρη καὶ τὰνάπαλιν. Διὰ τῶν μετρικῶν ἀσκήσεων, γινομένων κατὰ πρῶτον ἐπὶ χαρτίνων τεμαχίων, προάγεται ὁ παῖς εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν ποσοτήτων, τὴν ὀνομασίαν καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν.

β') Μετὰ τὴν μετρικὴν διδασκαλίαν ἔπεται ἡ ἰχνογραφία, ἢτοι ἡ τέχνη τῆς διὰ γραμμῶν παραστάσεως τῆς μορφῆς τῶν διαφόρων ἀντικειμένων. Ἡ τέχνη αὕτη ἐν πᾶσιν αὐτῆς τοῖς μέρεσι παρίσταται ὡς ἐφαρμογή τις τῶν σχημάτων τῶν τέως πρὸς καταμέτρησιν καθυποβληθέντων ἀντικειμένων. Ἦν τῇ ἰχνογραφικῇ διδασκαλίᾳ πρέπει ὁ παῖς νὰ ἀσκῆται πρῶτον μὲν εἰς τὸ ἀγειν ὀριζοντεῖους γραμμάς, εἶτα δὲ καθέτους, εἶτα γωνίας εὐθυγράμμους καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ σχηματίζειν μορφὰς καὶ εἰκόνας, αἵτινες ἀπαρτίζονται ἐκ τοιαύτων γραμμῶν καὶ γωνιῶν.

γ') Ἡ περὶ τὴν γραφήν διδασκαλία ἔπεται τῇ τε μετρικῇ καὶ ἰχνογραφικῇ διδασκαλίᾳ, διότι ἡ γραφή οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τέχνη μετρικὴ ἅμα καὶ ἰχνογραφικὴ· τούτου ἕνεκα καὶ ἡ γνῶσις τοῦ μετρεῖν καὶ ἰχνογραφεῖν μεγάλως διευκολύνει τὴν γραφήν· ἢτοι, ὅταν ὁ παῖς ἀσκηθῇ εἰς τὴν καταμέτρησιν ἐκάστου ἀντικειμένου καὶ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ σχήματος αὐτοῦ, ταχέως καὶ ἐπι-

τυχῶς θέλει προαχθῆ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς γραφῆς τῶν γραμμάτων, τῶν ἔχόντων ὀρισμένον μέγεθος καὶ σχῆμα. Μὴ προηγουμένης τῆς γνώσεως τοῦ μετρεῖν καὶ ἰχνογραφεῖν ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς καθίσταται δυσκολωτέρα.

3. Ἡ ΠΕΡΙ ΑΡΙΘΜΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ.

Ἡ περὶ ἀριθμοῦ διδασκαλία εἶναι τὸ κυριώτερον διδασκτικὸν μέσον, ὅπερ ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας, ἥτοι προάγει τὴν σαφήνειαν τῶν ἐννοιῶν, ἀκριβέστατα καὶ ἀσφαλέστατα. Διὰ τῆς περὶ ἀριθμῶν διδασκαλίας προάγεται ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον εἰς σαφῆ γνῶσιν τοῦ πολλοῦ καὶ τοῦ ὀλίγου, τοῦ ἐν τοῖς φαινομένοις παρατηρουμένου, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀκρίβειαν αὐτοῦ καταμέτρησιν καὶ ἀκριβέστατον προσδιορισμὸν.

Ἡ περὶ ἀριθμῶν διδασκαλία κατὰ Πεσταλότσην δὲν πρέπει νὰ ἀρχηται ἀπὸ τῆς περὶ ἀριθμῶν θεωρίας, καὶ νὰ προχωρῇ εὐθὺς πρὸς τὰ πάθη αὐτῶν, ὅπως μέχρι τοῦδε ἐγένετο. Κατὰ τὴν γενικὴν ἀρχὴν τοῦ Πεσταλότση καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ πρέπει νὰ πηγάζῃ ἐκ τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπιπτόντων ἀντικειμένων· ἥτοι ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων πρέπει νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ παιδὸς ἡ σύστασις τῶν ἀριθμῶν καὶ νὰ καταδειχθῶσιν αἱ διάφοροι αὐτῶν σχέσεις οὕτως, ὥστε τὰ ἀριθμητικὰ πορίσματα νὰ φαίνωνται ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀναγκαῖα τῆς φυσικῆς συνέπειαι. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπὶ ἀριθμητικῶν ψηφίων ἀρίθμησης πρέπει κατὰ Πεσταλότσην νὰ ἐπιτηται τῇ ἐπὶ αἰσθητῶν ἀντικειμένων, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἐπιδιώκουσα ἢ τὴν εἰκονικὴν παράστασιν τοῦ κατοπτρευθέντος.

Ὁ ἀρχικὸς τύπος τῆς ἀριθμῆσεως εἶναι ὁ ἐξῆς· «ἐν καὶ ἐν ἀποτελοῦσι δύο», καὶ «ἐν ἀπὸ δύο ἀφίνει ὑπόλοιπον ἓν». Ἐκαστος ἀριθμὸς, καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνοπτικὸν μέσον τοῦ οὐσιώδους ἐκείνου καὶ ἀρχικοῦ πάσης ἀριθμῆσεως τύπου. Ἡ ἀριθμητικὴ λοιπὸν διδασκαλία πρέπει κατὰ Πεσταλότσην νὰ ἀρχηται ἀπὸ τῆς μονάδος καὶ νὰ χωρῇ περαιτέρω, πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀριθμοὺς, ἐφαρμοζομένου τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου τῆς ἀριθμῆσεως τύπου. Πρὸς τοῦτο δὲ ὀφείλει ὁ παιδαγωγὸς νὰ ποιῆται χρῆσιν κατὰ πρῶτον μὲν τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἢ λιθαρῶν, ὀσπρίων καὶ ἄλλων αἰσθητῶν ἀντικειμένων, ὡς ἐδόξαζε καὶ ὁ Πλάτων (1), εἶτα δὲ ἐτέρων τεχνικῶν μέσων, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ ἀριθμητικὸς πίναξ τοῦ Πεσταλότση.

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς ἀριθμῆσεως τύπου, ἐπὶ αἰσθητῶν ἀντικειμέ-

(1) «Πρῶτον μὲν γὰρ περὶ λογισμοῦ ἀτεχνῶς παιδῶν ἐξευρημένα μνημάτια μετὰ παιδῶν ὡς καὶ ἡδονῆς μνησάνειν, μῆλων τέ τινων διανομαὶ καὶ στεφάνων πλείσιν ἄμυ καὶ ἐλάττωσιν, ἀρμοστέων ἀριθμῶν τῶν αὐτῶν κτλ.» (Νομ. ζ' σ. 819).

22 ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗ.

νων γινομένη, συντελεῖ θαυμασίως οὐ μόνον πρὸς κατανόησιν τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκμάθησιν τῶν τεσσάρων ἀριθμητικῶν πράξεων, αἵτινες χρησιμεύουσιν ὡς βάσις πρὸς περαιτέρω ἐξακολουθήσιν τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος. Ὁμοίως καὶ ἡ κλασματικὴ ἀρίθμηση ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων ἐρειδομένη, μεγάλως διευκολύεται. Πρὸς ταύτην δὲ μέγα συμβάλλονται καὶ οἱ κλασματικοὶ τοῦ Πεσταλότση πίνακες.

Ἐν τῇ καθόλου ἀναπτύξει τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς συμπεριέλαβεν ὁ Πεσταλότσης καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν, μεθ' ἧς ἐταύτισε καὶ τὴν θρησκευτικὴν. Ὁ Πεσταλότσης ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς αἱ ἰδέαι τοῦ Ῥουσσώ καὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν ἐπλήρουν τὸν κόσμον· ἦτοι ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οἵτινες προπαρασκεύαζον τὰς ἐπαναστάσεις. Πάντα τὰ περὶ τὸν Πεσταλότσην καὶ ἰδέαι καὶ λόγοι καὶ συγγράμματα καὶ ἐνέργειαι διήγειρον ἂν οὐχὶ ἀπέχθειαν καὶ περιφρόνησιν, τοῦλάχιστον ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν θεικὸν χριστιανισμόν ἢ τὴν θείαν αὐτοῦ οὐσίαν. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς ἐποχῆς, καὶ περ ἐπιδράσαν ἐπὶ τῶν περὶ χριστιανισμοῦ πεποιθήσεων τοῦ Πεσταλότση, οὐδόλως ὅμως κατάρθρωσε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ἧς ἐνεφορεῖτο ἡ καρδία τοῦ Ῥουσσώ καὶ τοῦ Βασεδοβίου. Τούναντίον μάλιστα ἐν μὲν τῷ Χριστῷ διέβλεπεν ὁ Πεσταλότσης τὸν σοφώτατον διδάσκαλον καὶ τὸν μέγιστον τῆς ἀνθρωπότητος φίλον· τὸν δὲ χριστιανισμόν ἐθεώρει ὡς τὴν ἀγνωτάτην καὶ εὐγενεστάτην διδασκαλίαν, τὴν ἀνυψοῦσαν τὸ πνεῦμα ὑπεράνω τοῦ σώματος. Τοιαῦτα φρονῶν περὶ Χριστοῦ καὶ χριστιανισμοῦ ὁ Πεσταλότσης ἐταύτισε τὴν ἠθικὴν μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Τὰ στοιχεῖα λοιπὸν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι κατὰ Πεσταλότσην ἡ ἀγάπη, ἡ εὐχαριστία, ὁ σεβασμὸς, ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ ὑπακοή. Τὰς χριστιανικὰς ταύτας ἀρετὰς παρέστησεν ὁ Πεσταλότσης ὡς συναισθήματα, ἅτινα πρέπει ν' ἀναπτυχθῶσι καὶ ἐκδηλωθῶσι πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους πρὶν ἢ ἀναπτυχθῶσι πρὸς τὸν Θεόν. «Πρέπει, ἔλεγε, νὰ ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους, πρέπει νὰ ἐμπιστεύωμαι, πρέπει νὰ εὐγνωμονῶ, πρέπει νὰ ὑπακούω αὐτοῖς πρὶν ἢ δυνηθῶ νὰ ἀνυψώσω ἑμαυτὸν εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαριστίαν, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ὑπακοήν· διότι, ὅστις οὐκ ἀγαπᾷ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, ὃν ἠέωρακε, τὸν Θεόν, ὃν οὐκ ἠέωρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;» — Ἀπασαν τὴν θρησκευτικὴν τοῦ παιδὸς ἀγωγὴν, ὡς καὶ τὴν πρώτην βάσιν τῆς καθόλου ἀγωγῆς, κατέθηκεν ὁ Πεσταλότσης εἰς τὰς χεῖρας τῶν γονέων, καὶ μάλιστα τῶν μητέρων, ὧν τὴν θρησκευτικὴν ἐπίδρασιν ζωηρότατα παριστᾷσιν οἱ ἐξῆς αὐτοῦ λόγοι. «Ἐπίστευσά, λέγει, εἰς τὴν μητέρα μου· ἡ καρδία αὐτῆς

»κατέδειξεν εἰς ἐμὲ τὸν θεόν· θεὸς εἶναι ὁ θεὸς τῆς μητρός μου· θεὸς τῆς καρδίας μου εἶναι ὁ θεὸς τῆς καρδίας αὐτῆς.—Μῆτερ! Μῆτερ! σὺ κατέδειξάς μοι τὸν θεὸν ἐν τοῖς προστάγμασί σου, καὶ ἐγὼ εὔρον αὐτὸν ἐν τῇ ὑπακοῇ μου. Μῆτερ! Μῆτερ! Ἐὰν λησμονήσω τὸν θεόν, λησμονῶ σὲ αὐτήν.»

Τοιαῦται εἶναι αἱ παιδαγωγικαὶ θεωρίαι, ἐφ' ὧν ὁ Πεσταλότσης ἐστήριξε τὸ ἐκπαιδευτικὸν αὐτοῦ σύστημα. Αἱ θεωρίαι αὗται, καὶ ἰδίως αἱ περὶ διδασκαλίας, ἀστραπηδὸν διαδοθεῖσαι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην, τοιαύτην αἴσθησιν ἐποίησαν καὶ τσαύτης εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ἤξιώθησαν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ διάσημος τῆς Γερμανίας φιλόσοφος Φίχθιος, ἐκτιθέμενος ἐν τοῖς πρὸς τὸ γερμανικὸν ἔθνος λόγοις αὐτοῦ τὴν ἰδέαν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆς καὶ ἐρωτῶν, πόθεν πρέπει νὰ ἐξαρτηθῇ ἢ ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ διεξαγωγῇ αὐτῆς, ἀπαντᾷ ὁ αὐτὸς «ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἐρρίκου Πεσταλότση πεπινοηθείσης διδακτικῆς μεθόδου.» Αἱ παιδαγωγικαὶ θεωρίαι τοῦ Πεσταλότση καὶ ἰδίως αἱ περὶ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας, ἐπιπεσοῦσαι ὡς κεραυνὸς, ἀνέτρεψαν τὰ πεπαλαιωμένα καὶ εὐρωτιῶντα τῶν χρόνων αὐτοῦ παιδαγωγικὰ συστήματα, καὶ ἀποσπάσασαι τὰς σεσαθρωμένας αὐτῶν βάσεις, ἤτοι τὸν μηχανισμόν καὶ τὸν ψιττακισμόν, κατέθηκαν θεμέλια ψυχολογικά, ἐφ' ὧν ἰδρύθησαν συστήματα παιδαγωγικὰ ἐδραιότερα καὶ διαρκέστερα. Τούτου ἔνεκα δικαίως θεωρεῖται ὁ Πεσταλότσης πατὴρ τῆς νεωτέρας παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Κ. ΣΠΑΘΑΚΗΣ.

ΟΔΗΓΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ

(ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΕΗΡ)

Ἡ ἐν τῷ διδασκαλίῳ παιδεία.

Ὁ Διστερβέγιος μέγας παιδαγωγὸς ἔλεγεν ὅτι ἡ πειθαρχία ἔχει μείζονα ἀξίαν ἢ ἡ διδασκαλία, ὁ δὲ Κόμενιος ἐπίσης παιδαγωγὸς ἀριστος ἀπεφαινετο, ὅτι σχολεῖον ἀνευ παιδείας, οἶαν οἱ ἀρχαῖοι ἐξελάμβανον, εἶνε ὡς μύλος ἀνευ ὕδατος. Καὶ δικαίως· διότι ἂν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου σκοπὸς εἶνε νὰ παράσχη εἰς τοὺς παῖδας τοῦ λαοῦ τὸν βαθμὸν ἐκεῖνον τῆς μορφώσεως, ὃν πρέπει νὰ ἔχη ἕκαστος ἀνευ διακρίσεως τάξεως καὶ ἐπαγγέλματος, τότε τὸ δημοτικὸν σχολεῖον οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ ἀπλοῦν γραμμάτων διδακτήριον. Ἄλλ' ἡ μόρφωσις δὲν εἶνε μόνον πνευματικὴ, ἀλλὰ καὶ αἰσθητικὴ, ἠθικὴ